

SZALACSI ALEXANDRA

A netkultúra és az információs műveltség problémaköre

Sipos A. M., Varga K., Egervári D. (2015). *Net! Mindenekfelett? – Kompetenciák a digitális univerzumban*. PTE FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs. <http://mek.oszk.hu/14700/14787/> (2016.02.13.)

A *Net! Mindenekfelett? – Kompetenciák a digitális univerzumban* című könyv szerzői Sipos Anna Magdolna, Varga Katalin és Egervári Dóra az információs műveltség témakörében már több éve folytatnak tudományos tevékenységet. Kutatási eredményeiket hazai és nemzetközi szinten is publikálták. Munkájuk által létrejött egy hazai szakmai tudományos közösség és egy interaktív szakmai platform¹ is, mely további tudományos kutatásokat indukálhat. A most kiadott elektronikus könyv a *Pécsi Tudományegyetem* által elnyert, az *Új Széchenyi Terv* keretében meghirdetett TÁMOP 4.2.2.C-11/1/KONV-2012-005, *Jól-lét az információs társadalomban* című program, *A digitális megosztottság komparatív analízise* alcímen végzett négyfős kutatócsoport munkájának eredményeként jelent meg. A kötetet az aktuális trendekhez igazodva elektronikus formában tették közzé, hogy az mindenki számára ingyenesen elérhető, letölthető legyen a Magyar Elektronikus Könyvtáron (MEK) keresztül. A könyv könnyen, gördülékenyen olvasható, viszont gondos odafigyelést kíván. Az értő olvasást megkönnyítik a színes, jól ábrázolt és szövegesen is elemzett diagramok, ábrák. A kötet tartalmilag jól felépített, főbb pontjaiban és összefüggéseiben követi az empirikus vizsgálat során végzett kérdőíves felmérés logikáját, struktúráját. Az e-könyv felépítésében a három szerző fő kutatói, megközelítési szempontjai élesen kirajzolódnak a fejezetek olvasása közben. Fontos kiemelni, hogy a művet végigolvasva láthatóvá válnak a főbb összefüggések, a kötet célja, mondanója.

Sipos Anna Magdolna a bevezető részben (7-17. o.), jól összegzi kutatásuk előzményeit, céljait, feltevéseit és módszereit. A téma létjogosultságát, aktualitását alátámasztja, hogy az első, az UNESCO támogatását élvező nemzetközi információs műveltség témakörében szervezett konferenciára csak 2013-ban került sor. Az információs műveltség a 21. század egyik kulcskompetenciája. A hazai pedagógiai, neveléstudományi, valamint az információ- és könyvtártudományi szakirodalomban is kiemelkedő helyet kell, hogy kapjon.² Fontosságáról több olyan nemzetközi szervezet, mint az EU³, UNESCO⁴, IFLA⁵ és az ALA⁶ ajánlásiban is olvashatunk. Az elektronikus könyv megjelenésével kapcsolatban a szerzők célja, hogy az információs műveltség, minél szélesebb körben terjedjen el és ágyazódjon be a hétköznapok világába, valamint a tudományos életbe. A kérdőíves módszerrel, komparatív vizsgálattal végzett empirikus kutatás során további célként szolgált az információs műveltség mai magyarországi állapotát tükröző kutatási eredmények közzététele. Az információs műveltség témakörében ehhez hasonló összetett, több szempontú vizsgálat hazánkban még nem készült. A kutatás nemcsak a már említett tudományterületeken, hanem a tudományos élet más területein is hasznos eredményekkel bír.

A bevezetést követően, Egervári Dóra az első négy fejezetben (17-61 o.) a szociológiai és demográfiai eredményeket összegzi. A vizsgálat országos méretű és nagy mintavé-

telű – 2599 fő részvételével valósult meg –, de nem reprezentálja a magyar társadalom összetételét. A mintavétel a hazai felsőoktatásban tanulókra, továbbá a munka világában diplomásokként dolgozóakra terjed ki, ebben a szegmensben a kutatás reprezentatívnak minősül. A célközönség kiválasztását indukálta, hogy a szerzők feltételezése szerint e társadalmi rétegek, csoportok azok, akik a tanulást életformának tekintik. Először a kutatásban résztvevők nemét, lakóhelyét, életkorát és a legmagasabb iskolai végzettségét elemzik és összegzik az információs műveltséggel összefüggő készségek, jellemvonások mentén. Ezt követően a hallgatók-dolgozók megkülönböztetése, kompetenciáinak mérése kerül előtérbe, végül a szociokulturális háttérüket, szabadidős tevékenységeiket veszik górcső alá. A szabadidő eltöltése mellett kíváncsiak voltak arra is, hogy a válaszadónak milyen az eszközellátottságuk (okostelefon, táblagép, számítógép, laptop). A szociológiai és demográfiai adatok az információs műveltség egyes szintjeinek árnyaltabbá tételét segítették. A részeredmények alapján a diplomások és a felsőfokú oklevél várományosok információs műveltségével kapcsolatos hipotézis nem igazolódott be, az információs műveltség problémaköre, annak hiánya nagyobb arányban van jelen mint azt feltételezték. Ennek egyik oka, hogy a felsőoktatási intézményekben, illetve a felsőoktatási szakokon nem fordítanak kellő figyelmet az információs műveltség, mint kulcskompetencia fejlesztésére. A kutatás rámutat arra is, hogy csekély számú olyan kurzus van (vagy teljességgel hiányzik) az egyes intézményekben, szakokon, amelyek segítenék e probléma megoldását. A hallgatók tehát jelentős hátránnyal lépnek ki a munka világába és hiányosságok tapasztalhatók az információ szerzés- és használat terén. A szerzők többször, több fejezetben is hangsúlyozzák a felsőoktatás ezzel kapcsolatos szerepét: az utolsó fejezetben javaslatokat fogalmaznak meg, valamint követelményeket, teljesítményindikátorokat határoznak meg az információs műveltség, mint alapkompétencia fejlesztésére. (237-250 o.)

A harmadik és negyedik fejezet (35-49. o.) a hallgatói jogviszonyra és munkaviszonyra terjed ki. A szerzők a hallgatók-dolgozók megkülönböztetését mindig szem előtt tartják a kérdőíves elemzés során. E két csoport közötti különbségtétel azért hangsúlyozzák, mert a tanulmányokat folytatónak, illetve dolgozónak más-más készségekkel, képességekkel, kompetenciákkal kell rendelkezniük. Bizonyítás nyert, hogy a vizsgált mintán a hallgatói és dolgozói státusz sok esetben összemosódik, a válaszadók 10%-a mindkét csoporthoz tartozik.

Az ötödik fejezet (50-61. o.) az információs műveltség szempontjából vizsgálandó szabadidős tevékenységekre vonatkozó kérdésekre kapott válaszokat összegzi, elemzi. A válaszadók 92,6%-a rendelkezik internettel saját otthonában, vagy valamely mobilkészülékén (okostelefon, tablet) és többségük szívesen tölti a szabadidejét – napi több órát – a digitális világban. A szerzők megállapítása, hogy a számítógép-használat és az internetezés egymástól nem elkülönülő tevékenységek, már-már egymás szinonimái. (56.o.) Úgy gondolom, hogy e két tevékenység, fogalom teljesen nem elkülöníthető, de nem is összevonható. A fogalommagyarázat nehézségét maguk a szerzők is elismerik, hiszen a következő fejezetben elkülönítik a korábban szinonimaként értelmezett fogalmakat. A mobilkészülökön való internetezés nem minősül számítógép-használatnak. Ezt az állítást egy következő fejezetben maguk a szerzők is megfogalmazzák. A kutatók az eszközhasználatra és szabadidős tevékenységekre kiterjedő válaszok alapján azt a következtetést vonják le, hogy a mobilkészülöké lett a főszerep, szemben a személyi számítógép használatával, és a szabadidős tevékenységek körében is gyakrabban kerül elő az internetezés (valamely mobilkészülökön), mint a számítógép-használat. „A számítógépezés mellett az internetezés is exponenciálisan emelkedő tendenciát mutat a használat gyakoriságát tekintve.” (57. o.) Ez alapján célszerű lett volna a „számítógépezés” és az internetezés fogalmát pontosan meghatározni, bár e kötetnek vélhetően nem ez volt a célja.

A hatodik és hetedik fejezet (62-146. o.) a kutatás középpontja. Itt kerülnek kibontásra a válaszadók információszerzési módjai és az internetes keresési metódusok mikéntjei. Nem

meglepő adat, hogy a válaszadók az internetes információkeresést 92%-ban az általános keresőkkel/böngészőkkel kezdik, azon belül is a Google-t használják. E két fejezet több meglepő eredményt is feltárt:

- a dolgozók internet és számítógép-használati gyakorisága jelentősebb, mint a hallgatóké;
- a dolgozók a könyvtárakat és szakirodalmi adatbázisokat alig használják;
- a hallgatók differenciáltabb információhasználók, mint a dolgozók;
- a tanuláshoz, a munkához, a kutatáshoz szükséges elsődleges információk forrásai a könyvtárak, a köznapi információk megszerzésében pedig a barátok, az ismerősök jelentik az elsődleges forrásokat;
- a hagyományos információközvetítő csatornákat a válaszadók többsége szinte kizárólag a köznapi információszerzéshez használja;
- a webes keresés során a válaszadók mindössze 24%-a használja az operátorokat (and, or, not), 62%-a a szűkítési lehetőségeket (nyelv, fájlformátum, időkorlát) és 84% speciális beállításokat (térkép, hír, kép, videó), annak ellenére, hogy e beállítási opciók többsége közvetlenül szem előtt van az egyszerű keresőmezőnél;
- az interneten keresők közül minden ötödik (21%) a találati halmazból véletlenszerűen választja ki a felhasznált információs forrást, azaz egyáltalán nem elemzi azokat és több mint a felhasználók fele a legegyszerűbb módszerek használatát is mellőzi.

A kutatás legizgalmasabb része a hagyományos referenz művek és web 2.0 alkalmazások használati gyakoriságának, valamint megbízhatósági faktorának az összevetése. A hagyományos információs forrásokat négy (lexikon, enciklopédia, szótár, bibliográfia), míg a web 2.0 alkalmazásokat (Facebook, privát blog, szakmai blog, Wikipédia, YouTube) öt kategóriába osztották a szerzők. A kilenc lehetőség közül a Wikipédiát használják a leggyakrabban, azonban meglehetősen kevesen (8%) szerkesztik annak tartalmát, szócikkeit. A hagyományos referenz művek közül a szótárak értek el a Wikipédiához hasonló népszerűséget. A hagyományos és elektronikus források további összehasonlítása során a kutatás igazolta, hogy az információs források használatára jellemző a sokszínűség. A megbízhatósági eredmények alapján a hagyományos információs források jelentős bizalmi többlettel (~20%) rendelkeznek az e-forrásokkal szemben. Mindezek ellenére a használók jól ismerik az e-forrásokat, így a szerzők szerint célszerű lenne bővíteni a megbízható referenzművek online hozzáférését, és megtanítani a felhasználókat azok megfelelő használatára.

A Varga Katalin által írt nyolcadik fejezet (147-166. o.) a könyvtárak, információs források és adatbázisok használatra fókuszál, hiszen ezek az információs műveltség fontos fokmérői.

A 21. század információs és tudásalapú társadalmában a könyvtárak fő célja, szerepe a tudás és az ismeretek közvetítése és minél szélesebb körben történő hozzáférhetővé tétele. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy napjainkban a könyvtárhasználók többsége virtuális használóvá vált, azzal párhuzamosan, hogy nőtt a távoli hozzáférésű könyvtári szolgáltatások száma (pl. adatbázis-használat, kérdezze a könyvtárost stb.). A kérdőíves kutatás e szegmensére vonatkozó részeredményeiből kiemelendő, hogy az otthoni házi könyvtár megléte, nagysága és használati gyakorisága mennyire befolyásoló tényező a könyvtárhasználatra. E kérdésre vonatkozóan a szerzők hipotézise – akinek nagyobb a házi könyvtára, az kevesebbet jár könyvtárba – nem igazolódik, ugyanis az eredmények alapján éppen ennek az ellenkezője az igaz. Érdekes képet fest a könyvtárhasználat összevetése a könyv olvasási szokásokkal, a televíziózással és jövedelmi viszonyokkal. E fejezet kitér még a válaszadók könyvtárhasználati és információkeresési kompetenciáira, a könyvtári katalógushasználatra, a kézikönyvek és a szakirodalmi adatbázisok használatára is.

A kilencedik fejezetben (167–202. o.) Sipos Anna Magdolna az információs források hitelességi faktorának megítéléséről és használatuk gyakorisági eredményességeiről ír. Az információs műveltség egyik központi és talán a legnehezebben fejleszthető komponense az információ hitelességének, pontosságának, teljességének, időszerűségének, értékének és elfogulatlanságának megítélése. A kutatás e része kiterjed a hagyományos (nyomtatott folyóiratok, könyvek, könyvtári audiovizuális dokumentumok) és az elektronikus (könyvtári adatbázisok, e-bookok, elektronikus folyóiratok, internetes audiovizuális dokumentumok, Google) információforrásokra is. Az ötfokozatú skálán történő használati gyakoriságvizsgálat alapján a Google (4,75) és a nyomtatott könyv (4,07) dominál, míg a megbízhatóság szempontjából a könyvtári adatbázisok (4,55) és könyvek (4,41) vezetnek. A világhálón a web 2.0-es alkalmazások révén egyre jellemzőbbé válnak az egyének megnyilvánulásai, így a kutatás ebben a fejezetben kitér a különböző web 2.0-es tartalmak gyarapításában résztvevők arányára is. A vizsgálati kategóriák a következők voltak: Wikipédia szócikk; blog, blogbejegyzés; kommentelés; címkézés, taggelés; prezentáció. Az eredmények és azok elemzése alapján a legaktívabban a kommenteléssel (61,40%), legkevésbé pedig a Wikipédia szócikkek (8%) létrehozásával, szerkesztésével élnek a válaszadók.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy az információ szerzésének módja, kezelésének módszere, feldolgozása megváltozott. Az új típusú források kellőképpen előretörték és a hagyományos információforrások visszaszorultak, de a nyomtatott források használatának gyakoriságát az e-források dominanciája elősegítette.

Az Egervári Dóra által írt tízedik fejezet (219–230. o.) a „Hallgatói blokk” címet kapta, amely kicsit kilóg az eddigi felépítésből, logikai ívből, de kétségtelen, hogy a témához kapcsolódik. E fejezet fókuszában, ahogy a címből is következik, csak a hallgatók, azaz a „Z-generációs digitális bennszülöttek” állnak. Azon kérdésekre keresi a választ, hogy a diákok a vizsgákra való felkészülés során milyen információs forrásokat használnak; milyen gyakorisággal; milyen módszerrel dolgozzák fel azokat; továbbá mely tananyagokat, szakirodalmakat részesítik előnyben az dolgozatokra való felkészülés során. Összevettette az egyes források használatának gyakoriságát az eszközellátottsággal és a könyvtári tagsággal is.

A tizenegyedik és tizenkettedik fejezet (219–246. o.) egyfajta lezárása a kötetnek.

Varga Katalin a tizenegyedik fejezetben a témával kapcsolatos legfontosabb három gyűjtőfogalmat ismereti, mint: plágium, információs műveltség, digitális írástudás. A téma megértését, a kötet feldolgozását segítette volna, ha a terminusokat ismertető rész nem a kötet utolsó előtti fejezeteként kapott volna helyet, hanem annak elején. Igaz, az információs műveltség fogalom meghatározásáról Sipos Anna Magdolna a bevezetőben írja, hogy az „... információs műveltség terminus technicusa, de még inkább annak tartalma csak kevésbé ismert, ezért fontosnak tartjuk, hogy itt ejtsünk néhány szót magáról az információs műveltség fogalomról, annak tartalmáról, továbbá hazai helyzetéről. Bevezetőnknek nem célja a fogalom részletező magyarázata, azt megtették, megtettük már több helyen is, kötetünk 11. fejezetében pedig ismét olvasható a fogalom magyarázata, ezért itt csak rövid definícióra vállalkozhatunk.” (SIPOS, 2015:8) A másik két fogalom (plágium, digitális írástudás) magyarázatáról a bevezetésben azonban nem esik szó. A felmérésben megkérdezték a dolgozókat és hallgatókat is e három alapfogalommal kapcsolatban. Az eredmények igen sokatmondóak, tanulságosak a fiatal értelmiség gondolkodásáról, ismereteiről.

A tizenkettedik fejezetben összegzik a kutatás főbb eredményeit, valamint továbbmutató, kutatási lehetőségekként ajánlásokat, indikátorokat és standardokat fogalmaznak meg hazai tapasztalatok és nemzetközi példák alapján. Az amerikai, brit és német vizsgálatok eredményei többségében egybecsengnek a magyar eredményekkel.

Összegzésként elmondható, hogy az információs műveltség tárgykörében végzett kutatások hazánkban nem számottevők, így e kötet megjelenése rendkívüli fontossággal bír. Fel-

hívja a figyelmet és megoldási lehetőségeket kínál a 21. század értelmiségi rétegének egy fontos kulcskompetenciájának hiányára, az információs műveltség problémakörére. A kötet egészének nektárja a következő idézet: „...napjainkban az információszerzés egyik legmeghatározóbb eszköze maga a világháló, a forrásokat pedig döntően az internet által elérhető információs bázisok jelentik. A Neumann-galaxis információs forrásaihoz történő hozzáférés azonban más ismereteket és készségeket feltételez, mint a korábbi, a Gutenberg-galaxis által létrehozott információs bázisok.” (SIPOS, 2015:112) A Neumann-galaxisához szükséges valamennyi ismeretre és készségre és azok hiányára hívja fel a figyelmet az írás.

A kötet számos lábjegyzettel, végjegyzettel és kellő szakirodalmi beágyazottsággal rendelkezik. A bevezetőben említett ajánlások közül csak néhányat ismerhetünk meg bővebben a későbbiekben. Az ismertetőt készítő hiányolja, hogy a hivatkozott szakirodalmi források nem jelennek meg a kötet végén összegyűjtve, jóllehet az egyes fejezetek végén található jegyzetekben a használt források, hivatkozások teljes adatrendszerét megtaláljuk, ami némileg enyhíti a hiányérzetünket.

Jegyzetek

- 1 Az információs műveltséggel kapcsolatos szakmai portál. <http://informaciosmuveltség.pte.hu/> (2016.02.09.)
- 2 ECIL: European Conference on Information Literacy hivatalos weboldal. <http://ecil2013.ilconf.org/> (2016.02.09.)
- 3 EU: Európai Unió. European Commission: Digital Agenda for Europe. <http://ec.europa.eu/digital-agenda/> (2016.02.10.)
- 4 UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Ralph Catts, Jesus Lau (Eds.2011). *Towards Media and Information Literacy Indicators*. Paris: UNESCO. <http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/towards-media-and-information-literacy-indicators.pdf>; Magyarul: http://olvasas.opkm.hu/Plugins/Interactive/Media/381/media/unesco_indicators.pdf (2016.02.13.)
- 5 IFLA: International Federation of Library Association. <http://trends.ifla.org/> (2016.02.10.)
- 6 ALA: American Library Association. *American Libraries Report (2013)*. <http://www.ala.org/news/state-americas-libraries-report-2013> (2016.02.10.)

Hivatkozások

- ALA: American Library Association. *American Libraries Report (2013)*. <http://www.ala.org/news/state-americas-libraries-report-2013> (2016.02.10.)
- Az információs műveltséggel kapcsolatos szakmai portál. <http://informaciosmuveltség.pte.hu/> (2016.02.09.)
- ECIL: European Conference on Information Literacy hivatalos weboldal. <http://ecil2013.ilconf.org/> (2016.02.09.)
- EU: Európai Unió. European Commission: Digital Agenda for Europe. <http://ec.europa.eu/digital-agenda/> (2016.02.10.)
- IFLA: International Federation of Library Association. <http://trends.ifla.org/> (2016.02.10.)
- SIPOS A. M., VARGA K., EGERVÁRI D. (2015). *Net! Mindenekfelett? – Kompetenciák a digitális univerzumban*. PTE FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs. <http://mek.oszk.hu/14700/14787/> (2016.02.13.)

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Ralph Catts, Jesus Lau (Eds.2011). Towards Media and Information Literacy Indicators. Paris: UNESCO. <http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/towards-media-and-information-literacy-indicators.pdf> (2016.02.10.); Magyarul: http://olvasas.opkm.hu/Plugins/Interactive/Media/381/media/unesco_indicators.pdf (2016.02.13.)